

Gabriel Marcel'e Göre Fanatizm

Emel KOÇ*

ÖZET

Fanatizm, bir bağlanma biçimidir. Ancak fanatizmde sorunlu bir bağlanma söz konusudur. Bağlanma edimi, felsefi anlamda, bir söz verme veya ant fikriyle birlikte değerlendirilir. Bir istenç edimi olan bağlanma aktı, özgür ve aktif bir irade hareketidir. Oysaki fanatiğin körü körüne bağlılığını, özgür bir istenç edimi olan bağlılık terimi ile değil, bağımlılık terimiyle ifade etmek daha uygun olur. Fransız filozofu G. Marcel, fanatizmi, soyutlamanın yanlış kullanımı olan 'soyutlama ruhu' dediği tavır ile ilişkilendirerek değerlendirir. Ona göre fanatik olanın tavrında bir bütünü göz ardı etme ve bir şeyi diğerlerinden soyutlama eğilimi vardır. Fanatik, tüm diğerlerinden soyutladığı ve tek başına saklı tutmak istediği ögenin dışındakilere indirgeyici bir tavrıla yaklaşmaktadır. Dolayısıyla fanatizm Marcel'e göre, somut gerçekliğin bütünlüğüne yönelik değer kaybına neden olan indirgeyici bir yaklaşımdır. Marcel, somut bütünlüğü göz ardı ederek, değer kaybına neden olan her indirgemenin zeka değil tutkularla ilgili olduğunu ve bir tür sevgi eksikliğinden kaynaklandığını düşünür.

Anahtar Kelimeler: *G. Marcel, Varoluş Felsefesi, fanatizm, bağlanma, soyutlama ruhu, indirgeme.*

According to Gabriel Marcel Fanaticism

ABSTRACT

Fanaticism is a way of commitment. It is, however, a problematic way of commitment in fanaticism. The act of commitment is, in philosophical terms, considered along with an idea of giving a promise or an oath. The act of commitment as an act of will is a free and active action of the will. However, it will be more convenient to define the blind commitment of the fanatic with the term of addiction rather than the term of commitment which is a free act of the will. Gabriel Marcel, a French Philosopher, considers fanaticism in relation to the attitude that he calls "abstraction spirit" which is a misuse of abstraction. Marcel regards that the attitude of the fanatic tends to ignore a whole and to abstract something from others. The fanatic approaches to people other than element he/she has abstracted from all others and wants to keep alone through a reductive attitude. Marcel therefore suggests that fanaticism is a reductive approach that results in the loss of values towards the integrity of the concrete reality. Marcel thinks that any reduction that leads to omitting of the concrete reality and losing values thereby is not related to intelligence but passion and is due to a form of lack of love.

Keywords: *G. Marcel, Philosophy of Existence, fanaticism, commitment, spirit of abstraction, reduction.*

Fanatizm, spordan siyasete kadar pek çok alanda gözlenebilen bir tutumdur. Tutum olarak fanatizmin örnekleri sıkça görülse ve fanatizm kavramı sıkça kullanılan bir kavram olsa da, fanatizm, üzerinde uzlaşma sağlanmış bir tanıma sahip değildir.

Fanatizm sözcüğünün Latince kökü tapınak ya da kutsal yer anlamına gelen *fanum*'dur. Fanaticus, kendini tam anlamıyla aşırı bir çılgınlıkla tapınağa adanmış kişileri nitelemek için kullanılan bir sıfattır.¹

İngilizcede *fanatic* sözcüğü, dinsel çılgın, hayalci ve mantıksız tutkuları olan kişi anlamında kullanılmaktadır.²

Arapça *taassup* deyimini ise bugünkü anlamda fanatizme karşılık gelmektedir. Taassup isâbe ve asabe ile aynı kökten olup, kelimenin kökünde asılmak, kuşatmak, bağlanmak manaları vardır. İsâbe: Sargı ve cemaat; asabe: Baba tarafından bazı hisimler, asabiyet ve taassup, taraf tutmak, yan çıkmak, müdafaa anlamlarına gelmektedir. Bu kök manalarından hareketle taassup: İlmî, dinî ve akli olmayan âmillerin tesiri altında bir görüş, kanaat veya tarafa sınımsız bağlanmak, gerektiği halde ayrılmamak mefhumunu anlatmak için kullanılmaktadır.³

Türkçe'de *bağnaz* terimi ile karşılanan fanatik, bir düşünceye, bir inanışa aşırı ölçüde bağlanıp ondan başka bir düşünce ve inanışı kabul etmeyen mutaassıp anlamında kullanılmaktadır.⁴

Fanatizm terimini A. Timuçin, *dar kafalılık* terimiyle karşılamaktadır. Timuçin'e göre, bir fikre ya da inanca körü körüne bağlılık anlamına gelen dar kafalılık yalnız kendi görüşünü hiçbir tartışmaya gerek duymadan doğru sayma eğilimi olması itibarıyla hoşgörünün karşıtıdır.⁵

Timuçin, görüleceği üzere fanatizmi ruhsal bir durumla ilgili olmaktan çok bilgi eksikliğine bağlı kalıpcı ya da dogmatik bir bakış açısıyla ilişkilendirerek açıklamaktadır. Kör inançlı ya da dar kafalı kişi, doğru bildiği şeyleri tartışmayan, onların tartışılmasını istemeyen, değişime kapalı olduğu için fikri sabitlenmiş bir kişidir. O, akıl ve mantık kurallarını hiçe sayacak kadar bir felsefi, siyasi ya da dini öğretiyeye veya düşünceye tutku ile bağlanarak, onun dışındakileri ısrarcı bir biçimde görmezden gelme ya da gerektiği değeri vermeme eğilimi içindedir ki, bu eğilim şüphesiz hoşgörüsüzlüğü beraberinde getirmektedir. Bu sebeple fanatik zihniyet, dünyayı kendi perspektifinden gören, kendini adadığı ilkeleri, kuralları ya da davayı mutlak olarak kabul edip, bunların yorumlanmasını ya da eleştirilmesini kabul edemeyen bir zihniyettir. Dolayısıyla fanatizm, eleştiriye tümüyle kapalı olması ve hoşgörüsüzlüğü beraberinde getirmesi sebebiyle her zaman olmasa da çoğunlukla saldırganlık ve şiddetle sonuçlanan başkalarına zarar verme ve şiddet eğilimini potansiyel bir biçimde yapısında barındıran bir tutum olmuştur. Oysa "sevencen bir müsamaha"⁶ olan hoşgörü, farklılıkların birer zenginlik olduğu düşüncesinden hareketle farklılıklara saygı duymayı gerektirmektedir.

Fanatizm, yukarıdaki tanımlardan da anlaşılacağı üzere, *bir adanmışlık* ya da bir *bağlanma* biçimidir. Bağlanma edimi, felsefi anlamda, bir söz verme veya ant fikriyle birlikte değerlendirilmek durumundadır. Yani birey verdiği söz ile angaje olmaktadır.

¹ Oxford Latin Dictionary, Clarendon, Oxford, 1968, s.676.

² Oxford Dictionary of English, Clarendon, Oxford, 2006, 624.

³ Hayrettin Karaman, <http://www.hayrettinkaraman.net/kitap/meseleler/0633.htm>. 10.10.2009

⁴ <http://tdkterim.gov.tr/bts/?kategori=verilst&kelime=fanatizm&ayn=tam>. 10.10.2009

⁵ Afşar Timuçin, *Felsefe Sözlüğü*, Bulut Yayınları, İstanbul, 2004, s.116.

⁶ Kenan Gürsoy, *Bir Evrensel Projemiz Var mı?*, Etkileşim Yayınları, İstanbul, 2007, s.105.

Bir istenç edimi olan bağlanma aktı, özgür ve aktif bir irade hareketidir. Bu sebeple kişinin kendi imkan ve sınırlarını fark edebilmesi, özgür bir biçimde kendini gerçekleştirebilmesi ve sorumluluklarının farkına varabilmesi açısından bağlanma önemli bir aktır.

Ancak fanatizm, bir bağlanma biçimi olarak karşımıza çıkıyor olsa da, burada bağlanmanın biçimiyle ilgili bir sorun vardır. Zira etik anlamda bağlanma, kişinin kendini gerçekleştirmesi ve geliştirmesine imkan verirken, fanatik kişinin, akıl ve mantık kurallarını hiçe sayacak kadar tutkulu bağlanması, kendini kendi görüşünün içine hapsedip, bağlandığının dışındakileri görmezden gelişi ve hoşgörüsüzlüğü kendi gelişimine engel olmakla kalmayıp, kendi dışındakiler için de bir tehdit unsuru oluşturmaktadır. Bu durumda fanatiğin körü körüne bağlılığını özgür bir istenç edimi olan *bağlılık* terimi ile değil, *bağımlılık* terimi ile ifade etmek daha uygun olacaktır. Zira fanatik kişinin bağlılığını aktif bir irade hareketi olan etik bağlanmadan ayırmak gerekmektedir. Etik bağlanma, âtil bir uymacılık (conformism) olmayıp, özgür bir istenç edimidir. Bu durumda etik bağlanmayı isteksiz bir uymacılıkla özdeşleştirmek kadar, onu edilgenlikle, alışkanlıkla ilişkilendirmek de hatalı olacaktır. Çünkü bağlanma, dinamik bir edim olup, bir irade etkinliğidir ve fanatik kişinin adanmışlığından ya da bağımlılığından farklıdır. Burada altı çizilmesi gereken temel husus, bağlanma ediminde kişinin, bağlandığı şey her ne ise gerektiğinde ona karşı bir mesafe alıp, ona eleştirel bir tavırla yaklaşabilmesi, onun olumlu ve olumsuz yönlerini fark edebilmesidir. Bu eleştirel tavır gerekli durumlarda sergilenmiyorsa ve bağlanmadan kaynaklanan sorumluluk taşınmıyorsa, bağlanma yerine bağımlılıktan söz etmek daha uygun olacaktır.

Biz bu çalışmamızda 'bir kanaate, düşünceye ya da ilkeye tüm benliğimizle bağlanıp sadık kalabilmemizin gerçekten mümkün olup olmadığı' sorusuna odaklanarak G. Marcel felsefesinde bağlanma ve sadakat kavramlarının ne anlama geldiğini ve filozofun fanatizm ve bağlanma konusuna yaklaşımını irdelemek arzusundayız.

Gabril Marcel'in Bakış Açısından Fanatizm

G. Marcel (1889-1973), insanı bireysel orijinalitesi ve kendine özgü yaşam biçimiyle biricik bir varlık olarak değerlendiren, insanın duygu ve edimlerinin betimlenmesini temele alan varoluş felsefesinin teist kanadının Fransa'daki ünlü simalarındandır.

Somut (concrete) olana dönme eğiliminde olan varoluş felsefesi insanı tamamlanmış bir ürün olarak değil, önceden ne olacağı belirlenmemiş olan, ancak seçimleriyle 'kendini gerçekleştirme' yolundaki bir varlık olarak anlama durumundadır. Bu bağlamda kendi felsefesini *somut felsefe* olarak adlandıran Marcel, somut felsefenin formülasyonlar, soyutlamalar ve genellemelerle ifade edilmesi uygun olmayan yalnızlık, nefret, öfke, aşk, umut, ölüm, iman gibi doğrudan ya da yaşanmış tecrübelerimizi konu edindiğini, bireyi olduğu gibi anlamaya imkân veren yaşanmış tecrübeler ve insan ilişkileri üzerine yoğunlaştığını vurgulamıştır. Bu suretle Marcel, felsefesini *bağlanma* (engagement) ve *başkası* olmak üzere başlıca iki konu çerçevesinde şekillendirmiştir.

Bağlanma kavramı Marcel felsefesinin adeta mihenk taşı oluşturur. Zira Marcel, varoluş felsefesinin genel eğilimine uygun olarak insanın dünyaya bir kez gelmiş bulunması ve kendini bir durum (bağlam) içinde bulması sebebiyle, onun kendi isteğiyle bilinçli bir biçimde bağlanmış olmasa da, doğuştan dünyaya bağlı olduğunu

vurgulayarak, hiçbir etkisi olmadan yani edilgen bir biçimde ortaya çıkan bu bağlanmadan hareketle özgür bir biçimde seçimler yaparak bağlanma zorunluluğunun doğduğunu belirtir.⁷ Bu suretle Marcel, felsefesini bağlanma edimi çerçevesinde formüle eder. Hal böyle olunca, bağlanma ve sadakat Marcel felsefesinde insanın tanınmasına, ben'in (birinci kişi) aydınlatılmasına imkân veren somut ve doğrudan tecrübe olarak karşımıza çıkar. Bağlanma edimi Marcel'in somut felsefesinde metafizik, ontolojik ve etik boyutlarıyla ele alınması gereken önemli bir yer işgal eder. Zira Marcel'e göre insan adına var olmak, bağlanmış olmak anlamına gelir. Marcel, 'ben'in bir bağlanma öznesi olduğunu, 'ben'i ben yapan şeyin özgür bir iradeyle bağlanabilmesi ve bu bağlanmanın sorumluluğunu üstlenmesi olduğunu vurgulamıştır.

Zira *ben*, Marcel'e göre, bağlanma ediminde kendisini özgür seçimleriyle kendi dışına atarak ve kendini aşarak *kendini gerçekleştirme* imkanı bulabilmekte ve bu münasebetle kendi özgürlük ve aşkınlığının farkına vararak, tam anlamıyla bağlandığı anda kendi imkan ve sınırlarını gerçekten tanıyabilmektedir.

Marcel felsefesinde *ben*, bir bağlanma öznesi olarak karşımıza çıktığına göre, onun bağlılığının konusu ne olacaktır? O neye ya da kime bağlanacaktır? Zira bilineceği üzere bağlanma edimi, ilke olarak *başkasını* amaçlayan bir edimdir. O halde başkası kimdir?

Marcel, başkasını, *şey*, *o* ve *sen* olmak üzere üç ayrı boyutta değerlendirerek başkasının bir şey (nesne) olmayıp, bilinçli bir varlık, bir özne olduğuna dikkat çeker. Başkası, üçüncü tekil kişi olan *o* olabileceği gibi, ikinci tekil kişi olan bir *sen* de olabilir. *O*, *ben'in* doğrudan doğruya ilişkisinin olmadığı rastgele bir insan iken⁸ *sen* ise, *ben'in* somut ilişkiler yaşadığı doğrudan bir kavrayışla kendi gibi açıklayıp denediği *ben'dir*.

Daha açık bir ifadeyle *sen* diye bir varoluştan söz etmek için, kendisini özgürce muhatabına bağlayabilen bir *ben'e* gerek vardır. Yani *sen'den* söz ediliyorsa bu bir *ben'den*, kendini dışa kapamayan bir *ben'in* yönelişinden ve onun kendini dışa açışından ötürüdür.⁹ Başka *ben'lerle* içten bir bağ kurmadıkça, *ben* için bir *sen* yoktur.

Bu hususta varoluşçu teolojinin önemli isimlerinden olan Martin Buber (1878-1965)'de Marcel ile hemfikirdir. Buber'e göre, *ben-sen* ve *ben-o* olmak üzere dünyayla iki farklı ilişki tarzımız ya da iki varoluş biçimimiz vardır. Buber, bir varlığa yönelik nesnel bir tavrın söz konusu olduğu her durumda bir 'ben-o' ilişkisi söz konusu iken, karşılıklı ve derinden bir kişisel ilginin açıklık ve samimiyetin olduğu durumda ise gerçek bir ilişki olan 'ben-sen' ilişkisinin olduğunu belirtmiş ve insan-Tanrı ilişkisini de *ben* ile *Ezeli-Ebedi Sen* ilişkisi olarak değerlendirmiştir. Buber'e göre, *ben-sen* ilişkisinde *ben*, *sen'e* yönelirken onu incelenecek ya da kullanılacak bir şey olarak değil, bir kişi olarak, kendi yeganeliği içinde bir varlık olarak görür. Kişi, ancak samimi duygularla yöneldiği bir *sen'e* bağlandığında tam anlamıyla bir 'ben' olabilmektedir. Daha açık bir ifadeyle, *ben'in* *ben* olabilmesi için *sen'e* gereksinimi vardır. Kişi, varlığını *sen'e* bağlarken, bu *sen* yalnızca başkası ile sınırlanamaz. Zira insan bağlandığı her *sen'de*, *Ezeli-Ebedi Sen'e* de çağrıda bulunur.¹⁰

⁷ Paul Foulquie, *Varoluşçunun Varoluşu*, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 1998, s.50.

⁸ Gabriel Marcel, *Creative Fidelity*, New York, 1964, s. 110.

⁹ Nermi Uygur, *Kültür Kuramı*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1996, s. 108.

¹⁰ Martin Buber, *Ben ve Sen*, Kitâbiyât Yayınları, Ankara, 2003, s. 121.

Benzer şekilde Marcel'e göre de, iki insanı karşılıklı olarak ciddi bir arkadaşlığa, dostluğa ya da aşka yönelten bir karşılaşma, iki insan arasında duygusal bir bağın oluşumuna imkân vererek onlardan her birini bir diğeri için *ikinci kişi* yani *sen* haline dönüştürmektedir. Başkasının isimsizliğinden sen'e doğru dönüşümü sağlayan şey, yaşanan ortak tecrübeler doğrultusunda oluşan, nesnel bir biçimde bilinmesi mümkün olmayan içsel ve kişisel ilişkilerdir.

Ben-sen ilişkisi Marcel'e göre, *başvuru-cevap* esasına dayalı bir ilişki olup, bu ilişkinin esasını *hazır bulunma (presence)* tecrübesi oluşturur. Hazır bulunma tecrübesinin temelinde muhatabını bir nesne gibi görmeyen, onu da kendisi gibi bir 'ben' olarak anlamaya çalışan, onu dikkate aldığını düşündürten içten ve samimi bir varlık vardır.

Bu sebeple hazır bulunma, kendini bir bakışta, bir tebessümde, bir ses tonunda ya da bir el sıkımda ani bir biçimde ve yanlış anlamaya mahal vermeyecek şekilde dışa vurur.¹¹

Hazır bulunma, istenç gücüyle ya da bedeli karşılığında temin edilemeyen, talep edilemeyen ve zorlanamayan bir tecrübedir. Zira ben'in hazır bulunuşu, muhatabı tarafından benimsenebilir ya da reddedilebilir. Bu sebeple ben'in, sen'e özgür bir iradeyle bağlanmaya hazır bulunması, kazanmayı olduğu kadar riskleri de göze alması anlamına gelir. İnsana özgü eksikliklerin ötesinde koşulsuz bağlanma isteği, ben'i somut bir birey olan sen'den *Mutlak Sen'e* (Tanrı'ya) doğru yöneltir. Marcel'e göre, insan için gerçek anlamda var olmak, Tanrı ile beraber var olmaktır. Ben'in Tanrı'ya kendini adadığı düzeyde bağlanma, artık mutlak bir bağlanmadır. Bağlanmanın bu en son merhalesinin adı imandır.

İman, kişinin özgür bir iradeyle ve tüm samimiyetiyle kendisini Mutlak Sen'e adadığı son derece kişisel bir tecrübedir. İman, kişinin, koşulsuz bir varlığa, koşulsuz aşk ve sadakatle tüm benliğiyle bağlanmasıdır. Dolayısıyla mutlak bağlanma ancak Mutlak Kişisel Varlığa yani Tanrı'yadır. Bu sebeple bağlanma ve "sadakat", iman olması dışında hiçbir zaman koşulsuz olamaz.¹²

Görüleceği üzere Marcel felsefesi *bağlanma* ve *başkası* konuları çerçevesinde şekillenmektedir. Kişinin özgür bir biçimde kendini gerçekleştirmesine imkân veren şey, bağlanma edimi olup, bağlanma başkasına yönelmeyi esas almaktadır. Başkası ise bilinçli ve özgür bir varlık olarak düşünülmektedir. Bu bilgilerden hareketle başlangıçtaki sorumuza** artık kolaylıkla yanıt verebilmemiz mümkündür.

Özgür ve bilinçli bir varlık olması dışında Marcel'e göre, herhangi bir nesneye ya da kanaate, düşünceye, ilkeye tam anlamıyla bağlılıktan söz edilemez. Zira şey'ler (nesne), hiçbir biçimde *ben'i* (birinci tekil kişi) dikkate alma imkânı olmayan, ancak ben'in pek çok açıdan ilişki içinde olduğu cansız nesnelere boyutunu oluşturur. Cansız nesnelere ya da şey'ler ben'in sahip olduğu şeyler alanını oluşturur. *Sahip olma* alanı, ben'in sahip olma arzusu ve açgözlü eğilimleri sebebiyle bir bakıma korku ve acı

¹¹ Gabriel Marcel, *The Philosophy of Existentialism*, The Citadel Press, New York, 1967, s. 40

*Bu konuda daha fazla bilgi için bkz. Emel Koç, Gabriel Marcel ve Sadakat, Art Yayınları, Ankara, 2004.

¹²Gabriel Marcel, *Homo Viator*, Harper and Brothers, New York, 1962, s. 133.

**Bir kanaate, düşünceye ya da ilkeye tüm benliğimizle bağlanıp sadık kalabilmemiz mümkün müdür?

¹³ Gabriel Marcel, *Being and Having*, Westminster, Dacre Press, 1997, s.162.

alanıdır.¹³ Zira nesnelere ya da şey'lere sahip olma arzusunun yoğunluğu arttıkça sahip olma tutkusu insan varlığını tahrip etme riski doğurur. Başka bir deyişle Marcel'e göre, modern dünyanın temel problemi insan varoluşunun ontolojik anlam ve değerinin göz ardı edilerek insanın sahip olduklarına körü körüne bağımlı hale gelmesi, sahip olduklarını kaybetme endişesinin kemiren bir acıya dönüşmesidir. Böylece insan varlığını, sahip olduklarına feda etme, sahip olduklarının toplamı gibi düşünme tehlikesi baş göstermiştir. Bu bağlamda Marcel, *sahip olmak (having)* ve *fanatizm* ilişkisini gündeme getirir.

“Düşüncelerime ya da(...)kanaatlerime(...)bana ait şeyler (sahip olduklarım)...olarak muamele ettikçe, şüphesiz bu düşünceler ve kanaatler, kendi tam dinginlikleriyle(...)benim üzerimde zalimce bir nüfuz sağlama eğilimi göstereceklerdir; bu her türden fanatizmin prensibidir. Fanatik kişinin durumunda ortaya çıkan şey her ne olursa olsun, şey'in karşısında öznenin bir tür haklı kılınmamış yabancılaşmasıdır.”¹⁴

Marcel'in altını çizdiği üzere sahip olan kişinin sahip olduklarına bunlar düşünceleri ya da kanaatleri dahi olsa, tutku ile bağlantısı, sahip olduklarının kendi üzerinde zalimce bir nüfuz sağlayabilmesine neden olurken; sahip olanın sahip olduklarına bağımlılığı, onun bizzat kendi varlığına yabancılaşmasına sebebiyet vermektedir.

Zira Marcel'e göre, bağlanma ve dolayısıyla sadakat ediminin sahip olduklarına ya da bir kanaate, düşünceye, ilkeye indirgenerek değerlendirilmesi kabul edilebilir bir durum değildir.

Daha açık bir ifadeyle bağlanma olduğu düşünülen bazı edimler bir bakıma koşulludurlar. “Bir fikre (edebi, politik vb.) bağlanma, koşullu bir bağlanmadır. Yani o fikrin değişmez kalacağını garanti edemem. Bu durumda aslında gelecekte artık bana ait olmayacak olan bir fikre bağlanmak manasızdır. Açıkça görülüyor ki, bu alanlarda kendi insanî-estetik tecrübem neredeyse hiç tahmin edilemeyecek değişikliklere maruz kalabilir. O halde, tecrübelerin bize katabileceği her şeye aşkın olan bir biçimde tanınabilecek bir bağlanma, koşulsuz ve gerçek bağlanma olacaktır.”¹⁵ Koşulsuz bağlanma ise, daha önce de söz edildiği üzere Mutlak Varlığa yani Mutlak Sen'e olmak durumundadır.

Hal böyle olunca, zaman içerisinde kendisine dair duygu ve hislerimin değişebileceğini bildiğim bir ilkeye, düşünceye tutkulu ve inatçı bağlılık Marcel'e göre, bir bakıma benim kendi kendime ihanetim anlamına gelir. Bu çerçevede bazı prensiplere bağlanmanın ve sadık kalmanın bizzat kendime sadık kalmak olduğunu kabul edersem, bu prensipler benim öz realitemi susturacak hale gelebilirler.

Yani insanın bir kanaat ya da düşünceye bağlılığına temel oluşturan duygu ve fikirlerinin sürekliliğine güvenmek yanıltıcıdır. Bu sebeple insan, değişen duygu ve idrak seviyeleri dolayısıyla inanmadığı, başka bir deyişle tam anlamıyla bağlanmadığı bir şeye sadakat göstermek durumunda kalabilir ki, bu durum ise, tam anlamıyla bağlanmadığı bir şeye sadakat göstermek olduğu için, kendine ihanet ya da kendine sadakatsizlikten başka bir şey değildir.¹⁶

¹⁴ A.g.e, s. 166.

¹⁵ Gabriel Marcel, *Being and Having*, Westminster, Dacre Press, 1997, s. 43.

¹⁶ Kenan Gürsoy, *Eklektisizm ve Felsefe Üzerine Görüşler*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1988, s. 47.

Bu durumda Marcel, özgür bir irade ile eyleyen bir varlık olarak artık kabul etmediğimi bildiğim bir ilkeyi, inkâr etmek benim için kutsal bir görev¹⁷ olacağı için “bir prensibe prensip olarak tam anlamıyla bağlılığım sözcüğün etimolojik anlamında putperestlikten başka bir şey”¹⁸ değildir demektir.

Marcel’in partizan bağlanmalara yönelik tavrı da bu bağlamda değerlendirilmelidir. Filozofumuz, *temel bağlanma* ve *olumsal* bağlanma* olmak üzere iki tip bağlanmadan söz etmektedir. Ona göre temel bağlanma, kişisel varoluşun yapısal koşullarıyla ilgili konuları içerir. Örneğin ırkçılık ve dini hoşgörüsüzlük gibi. Marcel, ırkçılığı kınamak, dini hoşgörüsüzlüğe karşı tavrı takınmak gibi konular söz konusu olduğunda her filozofun istikrarlı bir biçimde durması ve bu konulara angaje olması gerektiğini belirtir. Ancak partizan bağlanmaları ya da kişisel varoluşun yapıyla doğrudan ilgili olmayan olumsal bağlanmaları reddeder.¹⁹

Öte taraftan Marcel, sorunlu bir bağlanma biçimi olan fanatizmi, sahip olmanın yanı sıra *soyutlama ruhu* (*spirit of abstraction*) dediği tavrı ile de ilişkilendirir. Marcel, somut felsefesini oluşturmaya başladıkça soyutlamaya dair güvensizliği de artmaya başlamış, soyutlama ruhu dediği, soyutlamanın yanlış kullanımına karşı sürekli bir mücadele içinde olmuştur. Onun teknolojik aşırılıklar, partizan bir yaklaşımın yanlışları veya savaşa yönelik eleştirilerinin temelinde hep soyutlama ruhu olarak nitelendirdiği tavrı vardır. Marcel, soyutlama ruhu ile ne kastettiğini anlatmak için onu soyutlama ile karşı karşıya getirerek şunları söyler:

“Soyutlama, kendi başına ele alındığında, hangi türden olursa olsun, belirlenmiş bir amaca erişmek üzere girişilmesi kaçınılmaz olan zihni bir işlemdir. Psikoloji, soyutlama ile eylem arasındaki içsel bağı mükemmel bir biçimde gün ışığına çıkarmıştır. Soyutlama yapmak, öncelikle atılması gereken fazlalıkları atma girişimidir; fazlalıkların bu atılışı özde, akla dayanan bir özellik sunabilir. Bu, insan zihninin arzu edilen bir sonuç elde edebilmesi için gerekli olan metodolojik unutmalar hakkında açık seçik bir bilinci saklı tutması gerektiği anlamına gelir. Ancak bir tür büyülenmeye kapılan zihin, soyutlamayı haklı kılan bu önceki koşulların farkında olmaya son vermiş olabilir. Soyutlama ruhu, soyut düşünmenin, somut koşulları hakkındaki bu küçümsemeden ayrılamaz, hatta ben, onun bu küçümseme olduğunu söyleyeceğim. Muhtemelen soyutlama ruhunun, belirli bakımlardan, emperyalizmin zihni plana aktarılması olarak kabul edilebileceğini söylemek yanıltıcı olmayacaktır(...)Tüm diğer kategorilerden izole edilen herhangi bir kategoriye keyfi bir öncelik verir vermez, soyutlama ruhunun kurbanları oluruz. Ama önemli olan bu işlemin, görünüşlere rağmen, özde zihinsel bir düzlemde bulunmadığını iyice kavramaktır. Aslında söz konusu işlemin, değişmezcesine tutkulu olma özelliğini günışığına çıkartacak genelleştirilmiş bir ruh çözümlemesine başvurmak uygun olacaktır.”²⁰

¹⁷ Gabriel Marcel, *The Philosophy of Existentialism*, New York, 1967, s. 35.

¹⁸ A.g.e, s. 35.

* Genel anlamda zorunluluk ile olanaklı olmayanın karşısı olarak, olması da olmaması da olanaklı olan şeyin durumu.

¹⁹ Gabriel Marcel, *Tragic of Wisdom and Beyond*, Evanston, North Western University Press, 1973, s. 248-249.

²⁰ Gabriel Marcel, *Man Against Mass Society*, Henry Regneriy Co, Chicago, 1952, s.116.

Bu ifadelerden de çok net anlaşılacağı üzere Marcel, “bir şeyi belirlemede amaç dışı görülen veya önemsenmeyen özellik veya noktaların dışlanması”²¹ esasına dayanan soyutlamanın, zihinsel bir işlem olması ve akıl yürütmenin temelini oluşturması sebebiyle önem ve gereğinin farkındadır. Ancak felsefi kariyerinin ilk yıllarında idealizmle olan tanışıklığının da etkisiyle olsa gerek, idealist soyutlamanın, soyutlama sonucu olan kavram ve düşünceleri mutlaklaştırdığının ve bunları somut gerçekliğin yerine koyduğunun bilincindedir.

Oysaki soyutlama gerçekte yeniden somuta varmak ve somut bütünü parçalarının da birbirleriyle olan ilişkileri içinde tümüyle kavramak için kullanılan bir yöntem, bir araçtır. Bu aracın, amaç haline dönüştürülmesi felsefe adına ciddi sorunlar doğurur.

Bu durumun farkında olan Marcel, idealist eğilimden uzaklaşıp, düşüncelerini varoluş felsefesi çerçevesinde şekillendirirken, soyut düşünmenin uygun bir biçimde kullanılması gerektiğini belirterek, *soyutlama ruhuna karşı somutluk rubunu* geliştirmek amacıyla olduğunu vurgulamıştır.

Gerçekliğin bir yönünü seçip onu göz önünde bulundururken, kendisinden soyutlama yapılan somut gerçekliği göz ardı ettiğimizde ya da ona gereken ilgiyi göstermediğimizde Marcel'e göre, soyutlama ruhunun tuzacağına düşmüşüz demektir. Örneğin savaş ortamında karşı karşıya geldiğimiz ve öldürmek zorunda kalabileceğimiz düşmanı, yalnızca düşman olarak görüp, onun da sevinçleri, korkuları, umutları olan bir birey olduğunu unuttuğumuzda; insan gerçekliğinin bütünü, örneğin yalnızca ekonomik olgulardan yola çıkarak yorumlamaya yöneldiğimizde ya da bilimsel terimlerle kategorize edilebilen bir çiçeğin aynı zamanda kendine özgü renk, koku ve özellikler bütünüyle somut bir biçimde var olan bir çiçek olduğunu gözden kaçırdığımızda soyutlamanın büyümesine kapılarak somut gerçekliğin bütünlüğünü küçümseyen bir tavır takınırız.²² Böyle bir tavrın akla uygun bir doğrulaması yapılamaz. Somut gerçekliğin bütünlüğünü göz ardı etmeye yönelik bu tavır Marcel'in emperyalizmin zihni plana geçişi dediği şeydir.

Marcel, somut olanın küçümsenmesinin zihinsel bir boyutu olmadığını, bu küçümseme tavrının tutkulu bir yapıdan kaynaklandığını düşünerek, bu tutkulu yapıya dair ipuçlarını genelleştirilmiş bir ruh çözümlemesinin vereceğini düşünür. “Soyutlama ruhu, kaynaklarını tutkulara bulur.”²³ Marcel'e göre, insanı en tehlikeli soyutlamalara götüren zekâ değil, tutkulardır.²⁴ Tutkular, arzu ve açgözlülükle beslenirler. Bu sebeple her zaman “*bu yalnızca odur*. Bu onun dışında hiçbir şey değildir.”²⁵ İnsan gerçekliği yalnızca ekonomik olgulardan hareketle doğru olarak açıklanabilir türündeki genel formüllerin karşısında yer almak gerekir.

Zira Marcel'e göre, bu türden değer kaybına neden olan her indirgeme, hıncın ve tutkunun temelindedir ve gerçeğin bütünlüğüne karşı girişilen bir tür suikasta yani tek yönlü bir değerlendirmeye denk düşer. Burada fark edilmesi gereken temel husus, salt görünüşler olarak adlandırılan öğelerin kurban edilerek onların indirgenmesine karşılık, geriye kalan ve tek başına saklı tutulmak istenen tortu ögesine yönelik belli bir

²¹ Cemal Yıldırım, *Çağdaş Felsefe Sözlüğü*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2000, s. 193-194.

²² Sam Keen, *Gabriel Marcel*, John Knox Press, Richmond, Virginia, 1967, s. 13-14.

²³ Gabriel Marcel, *Man Against Mass Society*, Henry Regneriy Co, Chicago, 1952, s.121.

²⁴ A.g.e, s. 3.

²⁵ A.g.e, s.116.

kurgusal yüceltme tavrının olmasıdır.²⁶ Saklı tutulan ögenin yüceltilmesi ve ona gözü kapalı bağlanması ise fanatik bir tavra imkan vermektedir.

Böylece Marcel, soyutlama ruhu olarak nitelendirdiği tavrın, bu indirgeme eğilimi sebebiyle bir tür *yoksulluğa* neden olduğunu düşünür. Ancak bu yoksulluk para ya da başarı eksikliğinden kaynaklanan bir yoksulluk değildir.²⁷ Bu yoksulluk, zihnin soyutlama yaparken kendisinden soyutlama yaptığı bütünü zenginliğini ve farklı yönlerini görememesinden; bütünden soyutladığı belli bir kategoriye körü körüne bir üstünlük tanınmasından, ona gözü kapalı bağlanmasından kaynaklanan bir yoksulluktur. Bu yoksulluk, kendini belli kalıplar içerisine sıkıştırıp kendini katılaştırmaktan, bağlandığı şeyi zihninde dondurup sabit fikir haline getirdiği için yeni bilgilerin yeşermesine şans vermemekten kaynaklanan bir yoksulluktur.

Bu sebeple soyutlama ruhunun etkisine kapılan her düşünme biçiminin kendini kurutma, kendini katılaştırma tehlikesiyle yüz yüze olduğunu belirten Marcel, fanatizmin, soyutlama ruhunun doğal bir sonucu olduğunu vurgulamıştır. Fanatik olanın tavrında bir bütünü göz ardı etme, kataloglar oluşturma ve bir şeyi diğerlerinden soyutlama eğilimi vardır. Fanatik kişi, tüm diğerlerinden soyutladığı ve tek başına saklı tutmak istediği ögenin dışındakilere indirgeyici bir tavırla yaklaşmaktadır. Bunun en güzel örneğini futbol fanatizminde görebilmek mümkündür. Futbol günümüzde yoğun ilgi duyulan ve popülaritesi yüksek olan sporların başında gelmektedir. Sürprizlere açık ve seyir zevki yüksek bir spor olması sebebiyle futbol ilgi çekse, hatta bir eğlence aracı gibi düşünülse de, fanatik eğilimlere dayalı şiddet örneklerini en bariz gördüğümüz spor dallarından biridir. Futbol, kişilerin aidiyet duygusunu en yoğun yaşadığı alanlardandır. Başka bir deyişle, belli bir futbol takımının taraftarı olan kişiler, kendilerini o kulüp ve o kulübün renkleriyle özdeşleştirerek bir aidiyet duygusu yaşamaktadırlar. Taraftarların tuttuğu takıma bağlılık duyguları onları kendi takımlarının diğer taraftarlarıyla kaynaştırıp bütünleştirmekte ve tek yürek olabilmelerine, kendilerine güven duyabilmelerine imkân verebilmektedir. Ancak bu bağlılık ve aidiyet duygusunun iradi bir hareket olmaktan uzaklaşarak körü körüne bir bağımlılık haline gelmesi durumunda fanatik eğilimler ortaya çıkmakta, farklı takımların taraftarları birbirlerine indirgeyici bir tavırla yaklaşmakta, birbirlerini aşağılamakta ve hatta dışlamaktadırlar. Böyle bir tavır, sözlü saldırı ile hatta şiddete dayalı eylemlerle sonuçlanabilmektedir. Bu türden örneklerde futbolun bir spor aktivitesi olduğu, farklı kulüplerin centilmence rekabetiyle bir hareketlilik kazandığı, farklı takımın taraftarlarının da kendine özgü tercihleri bulunan birer insan olduğu göz ardı edilmektedir. Bağlanmanın kör bir bağımlılık haline dönüşmesiyle, başkasına yönelik sorumluluklar da gözden kaçırılmaktadır. Bu sebeple fanatizm Marcel'e göre, somut gerçekliğin bütünlüğüne yönelik değer yitimine neden olan indirgeyici bir yaklaşımdır.

Marcel, somut gerçekliğin bütünlüğünü göz ardı ederek, onun bir ögesini değerli kılan soyutlama ruhundan kaynaklanan yaşama ve yaşamsal gerçeklere karşı ilgisizlik tavrının pek çok problemin yanı sıra totaliter ideolojilerin de gelişimine elverişli bir ortam hazırladığını vurgular. Zira bütündeki manayı göz ardı eden bu tür ideolojiler bilgelik ya da hikmet ile uyumlu değildir ve filozofumuza göre, fanatizme

²⁶ A.g.e, s.116.

²⁷ Gabriel Marcel, *Existential Background of Human Dignity*, Cambridge, Massachusetts, 1963, s.122.

götürmektedirler.²⁸ Bu bağlamda Marcel, düşünür ile ideolog arasında bir karşılaştırma yaparak, düşünürün sürekli bir yaratıcılık hali içerisinde olup, düşüncesinin olası fosilleşme, durağanlaşma tehlikesine karşı temkinli olduğunu, oysaki ideologun bilinçsiz bir biçimde isteklerini körelttiği kendi içindeki bir parçasının kölesi haline geldiğini, ancak bu köleliğin kendisini dışarıdan zorbalık olarak gösterdiğini belirtir.²⁹ Zira ideolog, kendi içinde saplantı haline getirdiği düşüncelerini başkalarına da kabul ettirebilmek için zorbaca davranabilmektedir.

Marcel, soyutlama ruhunun hınç ve tutkuya dayalı yönlerinin bilincine varılır varılmaz, onun yalnızca fanatik eğilimlerin değil, şiddetin ve en şüpheli savaş etkenlerinin arasında da yer alabileceğini anlamanın olanaklı hale geldiğini belirtir. Bu konuda filozofumuz şunları söyler: “Ortadan kaldırmaya hazır olmam gereken başka varlıklara karşı savaş eylemine girişmemi benden istedikleri andan itibaren (bunu benden isteyenler, Devlet ya da bir parti veya askerlik yahut da dini bir grup...v.b. olabilir.) yok etmeye yönlendirilmiş olduğum varlığın, bireysel gerçekliğine yönelik bilincimi kaybetmem zorunludur. Onu günah keçisine dönüştürmek için, soyutlama yoluyla onu değiştirmek kaçınılmazdır; o, komünist ya da anti faşist yahut faşist...vb. olacaktır. Burada, zihin tarafından bilinçli olarak ortaya konulan bir girişimin bulunduğunu aslında hiç düşünmedim. Hakikat çok daha derindir. Bana öyle geliyor ki, burada söz konusu olan, hınç ögesinin kuramsal ayrıştırma eğilimiyle bağlı bulunduğu bir düzenleniştir.³⁰

Bu ifadelerden de açıkça anlaşılacağı üzere, kişiler kendi fanatik eğilimlerini ya da şiddete veya savaşa yönelik eğilimlerini haklı kılmaya çalışırken muhataplarını soyutlama ruhu yoluyla değiştirebilmekte, onları kendilerince olumsuz birtakım etiketlerle adeta bir günah keçisine dönüştürmektedirler. Böyle bir yaklaşım onlara, kendi tavırlarını haklı kılma zemini sağlamaktadır. Burada altı çizilmesi gereken temel husus, Marcel'in böyle bir tavrı zihin tarafından bilinçli bir biçimde ortaya konulan bir girişim olarak düşünmemesi, burada hınç ve tutku ögesinin yönlendirici olduğunu, bu hınç ve tutkunun ise sevgi eksikliğinden kaynaklandığına dikkat çekmesidir.

Sonuç olarak Marcel felsefesinde ben(birinci tekil kişi), bir bağlanma öznesidir. Ben'i tam anlamıyla ben yapan şey, özgür bir iradeyle bağlanabilmesi ve bu bağlanmanın sorumluluğunu üstlenebilmesidir. Bağlanma edimi, başkasını ben açısından bir sen haline getirirken; ben'in de *bağlılığın sadakati* doğrultusunda kendi derinliklerini fark edebilmesine imkân vermektedir. Marcel felsefesinde bağlanma, ben-sen, ben Mutlak Sen ilişkisi çerçevesinde düşünülmektedir. Ancak bağlanmanın fanatizmde olduğu gibi problemleri de mevcuttur. Fanatizm bir bağlanma biçimi olarak görülebilmesine rağmen burada sorunlu bir bağlanma söz konusu olmaktadır. Daha doğru bir ifadeyle fanatizmde bağlılık değil bağımlılıktan söz etmek daha uygun olmaktadır. Zira bir irade hareketi olarak düşünülen bağlanma fanatizmde, körü körüne bir adanmışlık yani bağımlılık haline dönüşmüş ve bağlanmanın en önemli özelliği olan sorumluluk yitirilmiştir. Bu durumda bağlanma-bağlılık ile bağımlılık arasındaki temel fark ilkinin özgür ve aktif bir irade etkinliği olarak sorumluluğu

²⁸ Gabriel Marcel, *The Decline of Wisdom*, Philosophical Library, New York, 1955, s. 47.

²⁹ Gabriel Marcel, *Being and Having*, Dacre Press, Westminster, 1997, s. 166.

³⁰ Gabriel Marcel, *Man Against Mass Society*, Henry Regneriy Co, Chicago, 1952, s. 117.

beraberinde getirirken ikincisinin sorumluluktan yoksun kör bir adanmışlık olmasında bulunmaktadır.

Marcel, fanatizmi, soyutlama ruhu dediği tavrıla ilişkilendirerek değerlendirmektedir. Somut felsefede soyutlamanın çarpıtılarak kullanımına yani soyutlama ruhuna karşı önlemler almaya çalışan filozof, bir somutluk ruhu geliştirmek ve somut bütünlükteki manayı yakalamak amacındadır. O, bir bütündeki mananın gözden kaçırılarak bütünün bir ögesine odaklaşılması halinde kolaylıkla bütüne yabancılaşabileceğini, bunun ise tutkulu bir yapıdan ve sevgi eksikliğinden kaynaklandığını ve nihai noktada hiddet ile şiddet eğilimlerine imkân verebileceğini belirtmektedir. Bir savaş esnasında düşmanımızın, düşman olmanın ötesinde bizim gibi sevenleri ve sevdikleri ile bir insan olduğunun ya da rakip takımın taraftarlarının da ilgi ve tercihleri olan bir insan olduğunun unutulması gibi. Marcel, bir bütünün öğelerinden yalnızca birini ya da birkaçını seçerek 'Bu şu yönünün dışında hiçbir şey değildir', 'Bu yalnızca odur' gibi söylemlerde bulunmaya imkan sağlayan soyutlama ruhunun derinliklerinde hırs ve tutkunun bulunduğunu ve böyle bir tavrın gerçekliğin bütünlüğünü gözden kaçırarak fanatik eğilimlere zemin hazırladığını düşünür. Oysaki ona göre soyutlama, yeniden somut bütünlüğe ulaşmak ve bu bütünlüğü tüm öğeleriyle ahenkli bir biçimde kavramak için kullanılması gereken bir araçtır. Ona göre zihni bir işlem olarak önem taşıyan soyutlamanın çarpıtılarak kullanılması halinde somut gerçekliğin bütünlüğünün anlamını yitirmesi sebebiyle fanatik bir tavır için ortam oluşmaktadır. Böyle bir ortamda sevgi, hoşgörü ve farklılıklara saygıdan söz edilemez. Bu durumda yapılması gereken şey, soyutlama sürecinin ötesine geçerek, somut olanın kendi varoluşsal bütünlüğü ve ahengi içerisinde yeniden kavranabilmesi ve keşfedilmesidir. Başka bir deyişle, soyutlama ruhuna karşı *somutluk ruhu* ya da anlayışının geliştirilmesidir. Marcel, yüzeysel bir biçimde bakıldığında kendisini basit bir zeka hastalığı gibi gösteren soyutlama ruhunun kaynaklarını bulgulayabilmek için, bu konuyu daha derinden irdelemek gerektiğini, zira somut bütünlükteki manaya yönelik her küçümseyici indirgemenin temelini kızgınlık ve öfkede bulunduğunu ve bu durumun bir tür sevgi eksikliğinden kaynaklandığını düşünmekte ve insanların kardeşçe bir bağla birbirlerine bağlandıkları ve bu bağlılığın sorumluluğunu taşıdıkları bir toplum tasarlamaktadır.

KAYNAKÇA

- Buber Martin, *Ben ve Sen*, (Çev. İnci Palsay), Kitâbiyât Yayınları, Ankara, 2003.
- Foulquie Paul, *Varoluşunun Varoluşu*, (Çev. Galip Negiş), Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, 1998.
- Gürsoy Kenan, *Ekzistans ve Felsefe Üzerine Görüşler*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1988.
- Gürsoy Kenan, *Bir Evrensel Projemiz Var mı?*, Etkileşim Yayınları, İstanbul, 2007.
- Karaman Hayrettin, <http://www.hayrettinkaraman.net/kitap/meseleler/0633.htm> 10.10.2009
- Keen Sam, *Gabriel Marcel*, John Knox Press, Richmond, Virginia, 1967.
- Marcel Gabriel, *Man Against Mass Society*, (Tr. G. S. Fraser), Henry Regneriy Co, Chicago, 1952.
- , *The Decline of Wisdom*, Philosophical Library, New York, 1955.
- , *Homo Viator*, (Tr. Emma Craufurd), Harper and Brothers, New York, 1962.
- , *Existential Background of Human Dignity*, Cambridge, Massachusetts, 1963.
- , *Creative Fidelity*, (Tr. Robert Rosthal), New York, 1964.
- , *The Philosophy of Existentialism*, (Tr. Manya Harari), The Citadel Press, New York, 1967.
- , *Tragic of Wisdom and Beyond*, (Tr. Stephen Jolin and Peter McCormick), North Western University Press, Evanston, 1973.
- , *Being and Having*, (Tr. Katharina Farrer), Dacre Press, Westminster, 1997.
- Oxford Dictionary of English, Clarendon, Oxford, 2006.
- Oxford Latin Dictionary, Clarendon, Oxford, 1968.
- Timuçin Afşar, *Felsefe Sözlüğü*, Bulut Yayınları, İstanbul, 2004.
- Uygur Nermi, *Kültür Kuramı*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1996.
- Yıldırım Cemal, *Çağdaş Felsefe Sözlüğü*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2000.
- <http://tdkterim.gov.tr/bts/?kategori=verilst&kelime=fanatizm&ayn=tam> 10.10.2009